

ІНЖЕНЕРИ-АРХІТЕКТОРИ ПОЛЬСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ В ХАРКІВСЬКОМУ ВІДДІЛЕННІ ІМПЕРАТОРСЬКОГО РОСІЙСЬКОГО ТЕХНІЧНОГО ТОВАРИСТВА

Досліджено суспільно-організаційну та професійну діяльність інженерів-архітекторів польського походження – членів Харківського відділення Імператорського Російського технічного товариства (ХВ ІРТТ). Встановлено факти їх співпраці з ХВ ІРТТ в кінці XIX – на початку XX ст. З'ясовано роль Б.Г. Михайловського в процесі відкриття та становлення Харківського відділення Імператорського Російського технічного товариства.

Ключові слова: інженери-архітектори, Харківське відділення Імператорського Російського технічного товариства, архітектурний стиль, архітектурна споруда.

Исследована общественно-организационная и профессиональная деятельность инженеров-архитекторов польского происхождения – членов Харьковского отделения Императорского Русского технического общества (ХО ИРТО). Установлены факты их сотрудничества с ХО ИРТО. Определена роль Б.Г. Михайловского в процессе открытия и становления Харьковского отделения Императорского Русского технического общества.

Ключевые слова: инженеры-архитекторы, Харьковское отделение Императорского Русского технического, архитектурный стиль, архитектурное сооружение.

There was researched social-organizational and professional activity of the engineers-architects of Polish origin – members of Kharkov Department in Imperial Russian Technical Society (KD IRTS). There were determined facts of their cooperation with KD IRTS. There was defined B.G. Mihaylovskiy role in the process of opening and establishing Kharkov Department in the Imperial Russian Technical Society.

Key words: engineers-architects, Kharkov Department of Imperial Russian Technical Society, architectural style, architectural construction.

В кінці XIX – на початку XX століття м. Харків став великим промисловим і торговим центром Російської імперії. Після скасування кріпацтва починається бурхливий розвиток всіх галузей народного господарства держави в цілому та Харківської губернії зокрема. Прокладення Курсько-Харківсько-Азовської залізниці сприяло економічному розвитку міста Харкова і губернії, що супроводжувалось появою різноманітних великих підприємств та заводів різного профілю. Змінювалось архітектурне обличчя міста, яке забудовувалось досить швидкими темпами спорудами різного призначення. Особливий слід в історії міста Харкова залишили інженери-архітектори польського походження, серед яких на особливу увагу заслуговують архітектори Б.Г. Михайловський та З.Ю. Харманський.

Проблема участі інженерів та архітекторів польського походження в економічному розвитку Харкова та Харківської губернії на початку XX століття на сьогодні вивчена недостатньо і привернула увагу вітчизняних вчених лише в останні роки.

Нас зацікавили імена цих інженерів-архітекторів тому, що саме ці представники польської діаспори в Харкові були членами Харківського відділення Російського технічного товариства (ХВ РТТ).

Вивчаючи протоколи засідань ХВ РТТ бачимо, що засновниками товариства виступили 28 осіб, серед яких зустрічаємо ім'я Михайловського Болеслава Георгійовича. Досліджуючи історію відкриття, становлення та діяльності Харківського відділення Російського технічного товариства в різних публікаціях, прізвище архітектора зафіксовано як Михаловський. Зіставляючи різні факти зрозуміло, що це одна й та ж особа. Можливо, що Михайловський – це українізований варіант польського прізвища Михаловський.

Михайловський (Михаловський) Болеслав Георгійович народився в 1830 році в Вільно (м. Вільнюс) в сім'ї польських дворян, закінчив Петербурзьке Будівельне училище з відзнакою в 1849 р. і розпочав свою трудову діяльність в Твері. Потім працював архітектором в м. Полтава

та Володимир. В 1873 р. переселився до Харкова, де розпочав службу в правлінні товариства Харківсько-Миколаївської залізниці. Вже в наступному році Болеслава Георгійовича було запрошено на посаду міського інженера, де він працює, поєднуючи роботу з викладанням геодезії та будівельного мистецтва в Пер-

шому реальному училищі. Його характерними рисами були активна життєва позиція, відданість обраній справі, високий професіоналізм. Не дивно, що така людина в числі інших двадцяти восьми осіб виступила засновником Харківського відділення РТТ. З першого дня від заснування товариства Б.Г. Михайловський – дійсний член ХВ РТТ, якого вже в третьому засіданні Ради Харківського відділення Російського технічного товариства обирають одним з непримінних членів Ради (протокол засідання Ради ХВ РТТ від 15.09.1880 р.). А в 1898 р. Б.Г. Михайловського було обрано головою Архітектурного відділу ХВ РТТ (протокол загальних зборів від 13.03.1898 р.).

Працюючи в стилях неоренесанс, неоготика, неobarocco, Б.Г. Михайловський прикладає багато зусиль до благоустрою міста, в якому живе і працює. Він бере активну участь в розробці генерального плану Харкова в 1895-1897 рр., за яким передбачалось розширення меж міста, керує будівництвом кінної залізниці. За проектами архітектора та під його керівництвом в Харкові побудовано вісім мостів, проводились меліоративні роботи, мощення вулиць, устрій тротуарів, розбивка скверів, прокладення кінної залізниці, проведення міського водогону [2].

В протоколах засідань Ради відділення та загальних зборів знаходимо виступи Болеслава Георгійовича, в яких він опікується питаннями забудови та благоустрою міста (наприклад, доповідь «Расчет сопротивления гранитных ступеней излому», 1884 р.). Ці проблеми було втілено також в цілій низці публікацій в міських газетах. Як член Ради Харківського відділення РТТ Б.Г. Михайловський брав активну участь в роботі спеціальних комісій, які розробляли та досліджували різні поточні або господарські питання за рішенням Ради чи загальних зборів ХВ РТТ. Так, в 1881 р. він увійшов до складу спеціальної комісії, яку було створено за запитом Міністерства народної освіти для вивчення «*вопроса об устройстве учебного курса и учебных программ для Харьковского Высшего технического заведения*» (звіт за 1881-1882 рр.). Харківська губерньська земська управа звернулася з проханням в Раду відділення «*о разработке типа несгораемых построек в Харьковской губернии, сообразно местным условиям и о наилучших орудиях, служащих для тушения пожаров*». Для розв'язання цього питання в засіданні загальних зборів від 05.03.1880 р. було створено окрему комісію, до складу якої обрано шість осіб, одним з яких був Б.Г. Михайловський (звіт за 1880-1881 рр.). Після доповіді Ф.А. Ніценка «Об устройстве мостовых и шоссе в г. Харькове» рішенням зборів створено спеціальну комісію (за участі Б.Г. Михайловського) з розробки питання про технічні умови мощення мостових в м. Харкові (протокол від 21.04.1884 р.) [8].

Діяльність Харківського відділення Російського технічного товариства здійснювалась не лише в межах м. Харкова та губернії, воно також брало участь і в роботі виставок та з'їздів, які проводились в різних містах Російської імперії. Так, у відповідності до запрошення на I з'їзд Російських зодинх делегатом від ХВ РТТ було відправлено інженера-архітектора Б.Г. Михайлівського (звіт за 1892-1893 рр.) [7].

За проектами Болеслава Георгійовича в Харкові зведено 15 будівель різного призначення, найбільш відомі з яких римсько-католицький костел Успія Пречистої Діви Марії на вулиці Гоголя (1887-1891 рр.), комерційний клуб з оперною залом на вулиці Римарській (нині обласна філармонія, 1884-1885 рр.), будівля Ради з'їзду гірничопромисловців Півдня Росії на вулиці Сумській (1902 р.), Дмитрівський та Конторський дерев'яні мости через річку Лопань, а також Подільський міст через р. Харків.

Найбільш відома споруда архітектора, що й на сьогодні є однією з найбільш цінних прикрас міста Харків, римсько-католицький костел Успія Пречистої Діви Марії на вулиці Гоголя, споруджений в 1887-1891 рр. в неоготичному стилі (див. рис. 1).

Рис. 1 Римсько-католицький костел Успія Пречистої Діви Марії (1887-1891 рр.)

З історії спорудження костелу відомо, що 31 березня 1887 р. був отриманий дозвіл за № 773 Могилевського Митрополита А.К. Гинтовта на освячення місця під церкву й закладення першого каменю настоятелем о. Кисаржевским.

Ще на першому засіданні ради архітектор Б.Г. Михайловський висловив бажання керувати спорудженням церкви безоплатно, що було із вдячністю прийняте. І він без оплати своєї праці займався будівництвом храму впродовж 1887-1892 рр. Лише пізніше згідно з бажанням парафіян Б. Михаловському було видано 500 руб. за поїздки й відволікання від інших справ [1].

На жаль не всі архітектурні споруди Б.Г. Михайловського пережили архітектора й збереглися до наших днів. В цій роботі хотілося б згадати ті пам'ятки архітектури, які зараз можна побачити лише на фотографіях, які самі по собі складають історичну цінність.

В 1880-1881 рр. в Харкові було споруджено торгову біржу, будівлю якої знесли в 1928 р. при будівництві трамвайних ліній на площі Радянської України (див. рис. 2).

Рис. 2 Торгова біржа (1880-1881 рр.)

Велика будівля Медичного факультету Харківського університету на вулиці Сумській, зведена в 1880 р. на кошти мецената П.І. Харитоненка, була зруйнована під час бойових дій Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр. (див. рис. 3).

Рис. 3 Будівля медичного факультету Харківського університету (1880 р.)

В цей же період зруйновано ще одна споруда Б.Г. Михайловського – будівля 2-ої жіночої гімназії (1882-1885 рр.), що знаходилась на площі Фейербаха (див. рис. 4). На фундаменті цієї споруди було побудовано корпус Харківського інституту інженерів залізничного транспорту.

Рис. 4 Друга жіноча гімназія (1885 р.)

В процесі наукового дослідження в фондах ДАХО було знайдено досить цікавий, на нашу думку, документ – прохання міського інженера Михайловського на ім'я міського голови О.К. Погорелка: *«Имя ввиду, что в марте месяце будущего 1909 г. исполняется 35-летие моей службы при городском Управлении в г. Харькове в должности городского инженера, что в последнее время здоровье мое сильно пошатнулось и что по этим причинам, считая уместным заблаговременно предупредить Городскую Думу, дабы в течение остающихся до срока 4-х месяцев, можно было бы пригласить инженера на открывающуюся вакансию, я обращаюсь к Вам, Александр Константинович, с покорнейше просьбой доложить настоящее мое прошение Городской Думе об увольнении меня в отставку и вместе с тем, не отказать исходатайствовать о назначении мне пенсии за 35-летнюю непрерывную службу. При этом считаю не лишним обратить внимание Думы на нижеследующие обстоятельства:*

1) всем служащим в Городской Управе предоставляется пользоваться ежегодно месячным отпуском; однако правом этим я ни одного раза не мог воспользоваться, так как во время строительного периода, т. е. с марта по ноябрь, я не имел возможности отлучиться из города и таким образом приходилось пользоваться только кратковременными десятидневными отпусками во время Пасхальных каникул, когда занятый в Управе не бывает и когда городские работы прекращаются;

2) при поступлении моем на городскую службу мне было назначено содержание в размере 2 000 руб. в год. Бывший в то время Городской Голова А.Д. Чепелкин, а впоследствии И.О. Фесенко обещали мне ввиду вздорожания жизни в Харькове увеличить жалование, но положение мое осталось и по сие время неизменным;

3) наконец, относительно просимой мной пенсии, считаю не лишним заметить, что вследствие расстроенного здоровья и преклонных лет – обременять городскую кассу, по всей вероятности, придется очень не долго» [4].

Цей документ краще за будь-які характеристики свідчить про особистісні якості Б.Г. Михайловського, людини виключно скромної, добропорядної, працелюбної, відданої своїй професії. Як відомо, Дума задовольнила прохання відомого архітектора, призначивши йому пенсію в 2 000 руб. на рік, але передчуття Б.Г. Михайловського виправдалися: міську касу він довго не обтяжував, бо 22 березня 1909 р. раптово пішов з життя [5].

Про життя та творчу діяльність Б.Г. Михайловського залишилось не так багато відомостей, а ім'я збереглося більше в його архітектурних спорудах, ніж в пам'яті нащадків. Значний внесок у справу відтворення та збереження сторінок минулого вніс радянський архітектор Олександр Юрійович Лейбфрейд (1910-2003 рр.), що впродовж всього свого життя збирав архітектурний фотоархів, який подарував Харківському інженерно-будівельному інституту, де працював викладачем. В даній роботі вміщені фотографії саме з цього архіву [3].

В 1890-1891 рр. в Харківському відділенні РТТ розпочинає роботу архітектурно-будівельний відділ, який очолив Б.С. Покровський. Зі звіту про роботу ХВ РТТ за вказаний період маємо відомості про структуру, перший склад, режим та плани роботи цього відділу: *«В истекшем году при Харьковском отделении учрежден новый отдел архитектурно-строительный, председателем коего избран Б.С. Покровский. Занятия происходили еженедельно, при чем в состав означенного отдела вошли: гг. С.И. Загоскин, И.И. Загоскин, Б.Г. Михайловский, В.В. Хрусталева, А.Н. Бекетов, Ф.И. Шустер, А.К. Шпигель, М.М. Брайловский, В.Х. Немкин, З.Ю. Харманский.*

По заявлению председателя отдела в ближайшем будущем имеют быть сделаны некоторые доклады в общем собрании гг. членов отделения».

Серед членів архітектурно-будівельного відділу крім Б.Г. Михайловського зустрічаємо ім'я ще одного відомого харківського архітектора польсько-го походження З.Ю. Харманського.

Здислав Юліанович Харманський народився в 1859 р. в Катеринославі, потім навчався в Петербурзькому будівельному училищі, закінчивши яке в 1885 р., набув звання цивільного інженера. До Харкова З.Ю. Харманський приїздить в 1890 р., де працює на посаді молодшого інженера при Харківському губернському управлінні [6].

Як свідчать відомості з протоколів засідань ХВ РРТ, з переїздом до Харкова молодий архітектор шукав однодумців, потребував професійного спілкування. Як бачимо з вище наведеного звіту, свої потреби він зміг задовольнити, вступивши до Харківського відділення Російського технічного товариства. Про його діяльність в ХВ РРТ збереглося небагато відомостей: брав участь в роботі загальних зборів, був членом спеціальної комісії «для испытання топки системы Баскакова», створеної за виступом д-ра Баскакова «Нефтяная топка системы Баскакова и применение ее для отопления комнатных печей» (протокол загальних зборів від 07.01.1895 р.) [8].

З 1896 по 1917 рр. Здислав Юліанович обіймав посаду губернського земського інженера та завідувача технічного відділу Міської управи. З 1911 р. він розпочав викладацьку діяльність у Технологічному інституті, де викладав креслення. З.Ю. Харманський працював у стилях модерн, український модерн, неокласицизм, необарокко.

В місті Харкові за його проектами побудовані наступні споруди:

1. Ремісничє училище на Московському проспекті, 36.
2. Комплекс селекційної станції на Московському проспекті, 142 (1913 р., у співавторстві з Є. Сердюком).
3. Приватна лікарня й житловий будинок на пл. Театральній, 5 (кінець XIX ст.).
4. Товариство російсько-американської гумової мануфактури «Трикутник» на вул. Катеринославській (1910 р., нині Полтавський шлях, 35).
5. Іподром на вул. 1-го Травня, 2 (1914 р.).
6. Приватна лікарня й дохідний будинок на вул. Пушкінській, 7 (початок XX ст.).
7. Житловий будинок на вул. Пушкінській, 20 (перебудований).
8. Житловий будинок Нерослева з магазином на вул. Катеринославській (1912-1914 рр., нині Полтавський шлях, 55).
9. Лікарня й камери одиночного утримання при Харківській в'язниці (1890-1892 рр.) [2].

В 1893 р. в Харкові було побудовано Драматичний театр (нині театр ім. Т.Г. Шевченка) за проектом Б.Г. Михайловського, а зовнішню та внутрішню обробку виконано за участю тоді ще молодого архітектора З.Ю. Харманського.

Найбільш відома його споруда – іподром, дерев'яні трибуни якого було зведено в 1906 р. за проектом З.Ю. Харманського та О. Гінзбурга (див. рис. 5).

Рис. 5 Трибуна іподрому в м. Харків (1907 р.)

Але дерев'яна споруда була ненадійною з точки зору пожежної безпеки та надійності, тому вже в 1907 році було розпочато будівництво нової кам'яної трибуни рисистого іподрому, яке завершилося 6 червня 1914 року. Це була двоповерхова будівля, в центрі якої розміщувалася простора зала з касами тоталізатора (див. рис. 6).

Рис. 6 Будівля іподрому на площі 1-го травня, 2 (1907-1914 рр.)

Трибуна харківського іподрому побудована за проектом талановитого архітектора Здислава Юліановича Харманського у стилі романтичного модерну і вважалась прикрасою міста Харкова й кращою будівлею такого призначення.

Зберігся до нашого часу й комплекс селекційної станції, де зараз розміщується Харківський інститут рослинництва на Московському проспекті, 142 (див. рис. 7).

Рис. 7 Головний корпус Харківського інституту рослинництва (1913 р.)

Як бачимо, архітектори польського походження Б.Г. Михайловський та З.Ю. Харманський працювали в різноманітних архітектурних стилях у

відповідності до загальних тенденцій розвитку архітектури та зробили значний внесок у формування сучасного архітектурного вигляду м. Харкова.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. <http://slovosnami.narod.ru/historyVozvedenie.htm>
2. <http://www.kharkov.ua/culture/4.html>
3. <http://www.shops.kharkov.ua/ktinfo.php?info=galkh>
4. Державний архів Харківської області, ф.45, оп.3.
5. Лейбфрейд А.Ю. Б.Г. Михаловский // Позиция. – 1991. – № 5. – С. 93-98.
6. Лейбфрейд А.Ю., Поляков Ю.Ю. Харьков. От крепости до столицы: Записки о старом городе. – Х.: Фолио, 2001. – 335 с.
7. Протоколы заседаний Совета // Записки Харьковского отделения Императорского Русского технического общества за 1880-1908 гг.
8. Протоколы общих собраний // Записки Харьковского отделения Императорского Русского технического общества за 1880-1908 гг.

РЕЦЕНЗЕНТ:

М.О. Багмет – д.і.н., професор, проректор ЧДУ ім. Петра Могили.

© Н.М. Кушлакова

Стаття надійшла до редакції 24.04.09